

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

ШКАБУРА ЯРОСЛАВ ІВАНОВИЧ

УДК 94(44)"1891/1927"+929Раковський](043.3)

**ФРАНЦІЯ В СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ ТА ДИПЛОМАТИЧНІЙ
ДІЯЛЬНОСТІ Х. РАКОВСЬКОГО (1891-1927 РР.)**

Спеціальність 07.00.02 – всесвітня історія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Дніпро – 2020

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі нової та новітньої історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник:

доктор історичних наук, професор
Станчев Михайло Георгійович,
Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна,
завідувач кафедри нової
та новітньої історії.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, доцент
Тортіка Марія Валеріївна,
Харківська державна академія культури,
доцент кафедри історії, музеєзнавства та
пам'яткознавства;

кандидат історичних наук, доцент
Захарчук Олег Миколайович,
Національний авіаційний університет,
доцент кафедри історії
та документознавства.

Захист відбудеться 27 січня 2021 р. о 13:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.051.14 у Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара Міністерства освіти і науки України за адресою: 49010, м. Дніпро, пр. Гагаріна, 72, ауд. 512.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара за адресою: 49010, м. Дніпро, вул. Казакова, 8.

Автореферат розісланий 10 грудня 2020 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат історичних наук, доцент

О. В. Бойко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. У наш час біографістика – дуже популярний напрям історичних досліджень. Сьогодні все більше уваги приділяється вивченню окремих особистостей та їхньому впливу на загальноісторичний розвиток подій. Біографія Християна Георгійовича Раковського (за народженням – Кристю Станчев) мала багато цікавих сторінок. Змолоду він був активістом спочатку болгарського, румунського, а потім міжнародного соціалістичного руху, згодом обіймав низку високих посад у системі радянської влади (Голова Ради народних комісарів (РНК) та нарком Народного комісаріату закордонних справ (НКЗС) УСРР протягом 1919–1923 рр., повпред СРСР у Лондоні (1923–1925 рр.) та Парижі (1925–1927 рр.).

Особливе місце в його житті посіла Франція, де він жив, навчався і працював упродовж багатьох років. Усебічний аналіз французького вектора діяльності Х. Раковського зможе допомогти простежити його еволюцію як особистості, дати відповідь на питання щодо ролі Х. Раковського в розвитку французько-радянських відносин. У 1920-ті рр. дружній та продуктивний діалог із Парижем був важливим для Москви, адже Франція посідала тоді одне з провідних місць у системі міжнародних відносин. Як країна-переможниця в Першій світовій війні, маючи найбільшу сухопутну армію в Європі, вона нерідко визначала порядок денний на дипломатичній арені.

Попри досить значний історіографічний доробок, присвячений загальній біографії Х. Раковського чи її окремим аспектам, місце Франції в його житті дослідники комплексно не вивчали. Почасти така ситуація була спричинена обмеженістю доступу до архівних джерел. Проте за останні 30 років для роботи науковців відкриваються нові комплекси документів. Тож став можливим детальний розгляд ролі французького чинника в діяльності Х. Раковського з наголосом на тих сюжетах, які залишились поза увагою істориків чи були поверхово описані. Для цього дисертантом використано широку джерельну базу, основою якої стали документи Дипломатичного архіву МЗС Франції, Національного архіву Франції, фонду де Монзі в Національному фонді політичних наук, Архіву зовнішньої політики Російської Федерації, Російського державного архіву економіки, Державного архіву Російської Федерації, Російського державного архіву соціально-політичної історії, Центрального державного архіву Республіки Болгарія та Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до планів наукової роботи кафедри нової та новітньої історії Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та в межах науково-дослідної кафедральної теми «Актуальні проблеми історії європейських країн нового та новітнього часу» (державний реєстраційний номер 0112U005270).

Об'єкт дослідження – Франція у період з 1891 до 1927 рр.

Предмет дослідження – політична біографія Х. Раковського та місце Франції в суспільній, політичній та дипломатичній діяльності Х. Раковського у зазначений період.

Мета дослідження: вивчення місця Франції у громадсько-політичній та дипломатичній діяльності Х. Раковського протягом 1891–1927 рр., визначення впливу цієї діяльності на французько-радянські відносини, економічну, політичну, суспільну та культурну сфери.

Завдання:

- здійснити аналіз історіографії та джерельної бази визначеної проблеми;
- дослідити суспільно-політичну діяльність Х. Раковського у Франції впродовж 1891–1917 рр.;
- виявити вплив французьких соціалістів на формування його політичної позиції;
- проаналізувати публіцистичну діяльність Х. Раковського у французькій періодиці, визначити наголоси та основну спрямованість;
- розкрити ставлення до Х. Раковського державних органів Франції (насамперед МВС та МЗС);
- розглянути його ставлення до Третьої Республіки під час перебування на посадах наркома закордонних справ УСРР та представника СРСР у Лондоні;
- визначити та проаналізувати напрями діяльності Х. Раковського як радянського повпреда в Парижі та проаналізувати їх;
- з'ясувати вплив діяльності Х. Раковського на розвиток французько-радянських відносин;
- дослідити обставини завершення дипломатичної кар'єри радянського повпреда в Парижі, вивчити причини та наслідки цієї події.

Методи дослідження. В основу дисертації покладено фундаментальні принципи наукового пізнання, а саме: історизм, критичний аналіз, системність, всебічність. Для розв'язання визначених завдань було застосовано такі науково-дослідницькі методи: аналітичний, структурно-системний, метод абстрагування, дедукції та індукції, аналізу й синтезу, інституційний. У роботі серед спеціально історичних методів було використано історико-генетичний, порівняльний, історико-типологічний, проблемно-хронологічний. У дослідженні застосовувалися й міждисциплінарні методи контент-аналізу, дискурс-аналізу.

Хронологічні межі дослідження – 1891–1927 рр. За нижню хронологічну межу взято перший приїзд Раковського у Францію для встановлення контактів із лівими колами, де на нього через активну діяльність у міжнародному соціалістичному русі звернула увагу служба внутрішньої безпеки. Верхня хронологічна межа зумовлена відкликанням Х. Раковського урядом СРСР з посади посла в Парижі. Через репресії, які були спрямовані щодо нього відразу після повернення, а також подальші судові процеси Х. Раковський уже не мав можливості повернутися до французьких справ.

Географічні межі дослідження включають передусім Францію, але також частково охоплюють території Болгарії, Румунії, Швейцарії, Німеччини, Російської

імперії, УНР, УСРР, СРСР, Великої Британії, на території яких в різні роки бував і працював Х. Раковський.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше:

- на основі широкої джерельної бази, до якої належать документи, більшість з котрих введено до наукового обігу вперше, визначено місце Франції в діяльності Х. Раковського як студента, активіста міжнародного соціалістичного руху, публіциста, радянського функціонера та дипломата в період 1891–1927 рр.;

- проведено контент- та дискурс-аналіз французької преси і простежено зміну образу Х. Раковського на її шпальтах (зокрема емігрантський український та російський друк) у зазначений період;

- на основі аналізу публіцистики Х. Раковського, виданої в Парижі, виявлено спектр питань, на які він намагався звернути увагу французького та європейського суспільства;

- досліджено роль Х. Раковського у розбудові зовнішньополітичної стратегії Москви щодо Франції в період з грудня 1923 по вересень 1924 р., що стало преамбулою до майбутніх переговорів про відновлення дипломатичних відносин, які успішно відбулися восени 1924 р.;

- на основі архівних документів детально вивчені контакти Х. Раковського в Нансі, Монпельє та Парижі з французькими й зарубіжними політиками та громадськими діячами; його дипломатичну діяльність у Парижі на посаді повпреда СРСР (деталі зустрічей та тексти бесід, власні думки щодо різних подій тощо);

- визначено ставлення Х. Раковського до Франції та французьких громадян під час перебування на посаді голови УСРР, його внесок у розробку радянської дипломатичної тактики щодо Третьої Республіки.

Уточнено:

- рівень самостійності та свободи дій Х. Раковського як посла Радянського Союзу у Франції;

- особисту роль Х. Раковського під час проведення французько-радянської конференції 1926–1927 рр. та економічних переговорів;

- причини завершення дипломатичної кар'єри Х. Раковського.

Доповнено:

- інформацію щодо політичного, економічного та культурного напрямку діяльності Х. Раковського на посаді повпреда в Парижі.

Набуло подальшого розвитку:

- дослідження формування зовнішньої політики СРСР у перші роки свого існування (причин зацікавленості у Франції; підходів у вибудовуванні дипломатичних відносин Москви з Парижем);

- вивчення французько-радянських відносин 1920-х рр., зокрема спільних економічних, наукових та культурних проєктів.

Практичне значення представленої дисертації полягає в тому, що її матеріали можуть бути використані для доповнення спеціальних робіт, присвячених історії II Інтернаціоналу, міжнародних відносин та зовнішньої політики СРСР у 20-х рр. XX ст., а також у навчальному процесі за напрямками «міжнародні відносини», «історія нового та новітнього часу», «біографістика».

Особистий внесок здобувача полягає в постановці наукової проблеми та самостійному її розв'язанні. Наукові результати, викладені в дисертаційній роботі, автор здобув самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні висновки роботи були представлені на чотирьох міжнародних наукових конференціях: Міжнародному науковому симпозиумі «Болгарські імена в історії України та Молдови» (Харків, 2018 р.), 71-ій Міжнародній конференції молодих учених «Каразінські читання (історичні науки)» (Харків, 2018 р.); Норвезько-українській конференції, присвяченій діяльності Ф. Нансена в Україні в 1921–1922 рр. (Харків, 2019 р.); XVIII міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна – 2020» (Київ, 2020 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації викладені у 10 публікаціях, із яких 4 статті у фахових наукових виданнях України, 2 статті – у закордонних наукових спеціалізованих виданнях, 3 – тези доповідей на наукових конференціях, 1 стаття – в інших наукових виданнях.

Структура дисертації зумовлена метою і завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, 4 розділів (10 підрозділів), висновків і списку використаних джерел (572 позиції). Обсяг загального тексту дисертації становить 244 сторінки, з них основного тексту – 182 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження; визначено мету й завдання, об'єкт і предмет, хронологічні межі, практичне значення, наукову новизну; подано інформацію про апробацію результатів та кількість публікацій, представлено структуру тексту дисертації.

У **першому розділі «Історіографія, джерела та методологія»** проаналізовано стан вивчення проблеми в історіографії, охарактеризовано джерельну базу та представлено методологічні засади дослідження.

У **підрозділі 1.1. «Історіографія проблеми»** проаналізовано наукову літературу, де висвітлено ті чи інші аспекти теми дослідження. Історіографію поділено за походженням на: радянську, болгарську, європейську, українську та російську.

Перші роботи радянських авторів (Г. Геронського, Л. Полярного), присвячені біографії Х. Раковського, з'явились ще у 1920-х рр. і мали передусім на меті створити образ героїчного революціонера. У подальший період різні дослідники, які торкались радянсько-французьких відносин (в основному в економічній та культурній сфері), лише побіжно характеризували період 1925–1927 рр., не згадуючи посла Х. Раковського, на відміну від його попередника Л. Красіна чи наступника В. Довгалевського (Ю. Борисов, А. Манфред, Н. Молчанов). Роботи після 1988 р. були написані в контексті загальної тенденції засудження сталінських репресій, а в центрі уваги перебувала діяльність Х. Раковського як радянського функціонера (В. Гросул, В. Сироткін, В. Волковинський, С. Кульчицький).

Дещо іншим шляхом з кінця 1988-х рр. пішли болгарські історики (П. Атанасова, А. Веков). Вони робили наголос на початковому етапі діяльності Х. Раковського в міжнародному (і особливо – болгарському) соціал-демократичному русі до 1917 р., а їхні дослідження базувалися переважно на документах з персонального фонду, що зберігається в Центральному державному архіві Болгарії.

Європейські вчені (С. Шрам, Г. Фаган, Ф. Соломон) намагались комплексно вивчати біографію Х. Раковського, його соціалістичну, партійну та дипломатичну діяльність. У цьому контексті найбільшого успіху досягли саме французькі науковці (Ф. Конт і П. Бруе), які активно залучали архівні матеріали й пресу Франції та інших країн Європи. Окремо варто відзначити ґрунтовне дослідження всієї біографії Х. Раковського (разом із низкою «французьких сюжетів»), що його здійснив 1975 р. Ф. Конт.

Українські дослідники – Г. Чернявський, М. Станчев, В. Головка, М. Тортіка (Лобанова), – спираючись на доступний їм матеріал російських, українських, болгарських та британських архівів, спробували заповнити прогалини в науковому описі біографії Х. Раковського, а також доповнити та розширити низку сюжетів. Водночас «французької» діяльності вони торкалися лише частково, як складової загальних аспектів його політичної чи дипломатичної діяльності.

На відміну від українських дослідників, російські (Т. Миронова, В. Сироткін, О. Завадський, О. Лобанова) майже не виявляли зацікавленості в глибокому вивченні біографії Х. Раковського, обмежуючись згадками про нього при розгляді суміжних тем.

У *підрозділі 1.2. «Джерельна база роботи»* проаналізовано джерела дисертації. Їх умовно можна поділити на: документи (неопубліковані архівні та опубліковані); матеріали періодичних видань; мемуари та друковані твори політиків.

Основний масив джерельної бази дослідження становлять саме архівні матеріали, знайдені в Парижі, Москві, Києві та Софії. Частина з них була розсекречена лише у 1990-х та 2000-х роках і вперше вводиться в науковий обіг.

У Центральному державному архіві Болгарії зберігаються документи, які найкраще розкривають період навчання Х. Раковського у Нансі та Монпельє, його участь у міжнародному соціалістичному русі (фінансування та допомога Ю. Мартову), коло знайомств серед французьких політиків (наприклад, стосунки з Ж. Клемансо), рівень підтримки щодо спроби натуралізації.

Документи, які зберігаються у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України, вказують на те, що Х. Раковський у період 1919–1923 рр., перебуваючи на посаді очільника НКЗС УСРР та вважаючи Францію важливою країною у Версальській системі міжнародних відносин, намагався налагодити контакти з офіційним Парижем безпосередньо, а також за допомогою голови Українського національного комітету С. Маркотуна.

У Національному архіві Франції міститься поліцейська справа Х. Раковського зі звітами співробітників МВС, які стежили за ним, його активністю та законністю дій від першого приїзду у Францію і до повернення до Москви в жовтні 1927 р.

Документи Дипломатичного архіву Франції розкривають позицію французької сторони: під час підготовки та проведення французько-радянської конференції 1926–1927 рр.; щодо комуністичної пропаганди СРСР у Третій Республіці; на «інцидент Раковського».

Позиція відомого політика, голови французької делегації на паризькій конференції 1926–1927 рр., члена уряду Франції в цей період і давнього друга Х. Раковського А. де Монзі щодо різних аспектів дипломатичних відносин з Москвою та її послом у Парижі (разом із частиною їхнього особистого листування) відображена в документах фонду А. де Монзі, що зберігається в Центрі історії Національного фонду політичних наук в Парижі.

Матеріали Архіву зовнішньої політики Російської Федерації стали істотним джерелом для висвітлення переговорів про визнання Францією СРСР та відновлення дипломатичних відносин; позиції СРСР під час французько-радянських переговорів 1926–1927 рр.; «інциденту Раковського» тощо. Вони дозволяють простежити офіційну позицію НКЗС Радянського Союзу, проаналізувати листування Х. Раковського з генеральним секретарем МЗС Франції Ф. Бертело, з НКЗС та його очільником Г. Чичеріним, доповіді останнього Й. Сталіну, зафіксовані бесіди наркома закордонних справ з Ж. Ербеттом, народного комісара освіти СРСР А. Луначарського з лідером радикалів Е. Ерріо. Найбільшу увагу привернули детальні доповіді Х. Раковського у НКЗС за 1925–1927 рр., які сам повпред СРСР в Парижі підписує як «щоденники».

У Державному архіві Російської Федерації міститься інформація, що розширює уявлення про ініціативи Х. Раковського у сфері економічних, культурних і наукових радянсько-французьких відносин.

У Російському державному архіві економіки, серед іншого, були знайдені документи, що висвітлюють реакцію в Парижі на призначення Х. Раковського послом СРСР у Франції в 1925 р.

Документи Російського державного архіву соціально-політичної історії допомогли виявити роль Х. Раковського у вибудовуванні французького вектору зовнішньої політики Москви, що передували встановленню дипломатичних зв'язків. Також у цьому архіві містяться стенограми пленумів ЦК ВКП(б), на засіданнях яких у 1926–1927 рр. Х. Раковський висвітлював різні аспекти французько-радянських відносин, особливу увагу приділяючи переговорам щодо боргів та кредитів.

Залучення преси Третьої Республіки надало змогу ознайомитись із позицією французького суспільства, політикуму – (комуністів («L'Humanité»), соціалістів («Le Populaire»), радикалів («L'Œuvre»), консерваторів («Le Temps»), крайніх правих рухів (наприклад, «Le Matin», «L'Echo de Paris», «L'Action française»), промисловців (наприклад, «Le Figaro», «Journal des débats politiques et littéraires», «L'Avenir») – щодо Х. Раковського. Позиція радянської сторони представлена офіціозами СРСР «Известия» і «Правда». Доповнює періодику емігрантська преса: «біла» – «Последние новости» та «Дни», і українська – «Тризуб» і «Prométhée».

Позиція Х. Раковського, яку він намагався донести у своїх статтях до французького суспільства стосовно Східного питання, зокрема Молодотурецької

революції, подій червня-липня 1905 р. на броненосці «Потьомкін», проблеми націоналістичної ідеї у Франції, антисемітизму в Румунії знайшла своє відображення на сторінках різних паризьких газет. У більш пізній публіцистиці він окреслив позицію стосовно загального міжнародного політичного становища, побіжно торкаючись теми Франції і окремих питань французько-радянських відносин.

Серед керманичів та діячів більшовицької партії інформативні згадки про Х. Раковського трапляються у Л. Троцького, В. Леніна та Г. Бесєдовського. Із французів про нього писали Ж. Жорес, М. Кашен, Л. Блюм, А. де Монзі. Перший Голова Директорії УНР В. Винниченко розкрив деякі подробиці функціонування радянського посольства в Парижі.

У підрозділі 1.3. «Методологія та методи дослідження» відображені теоретичні засади та методологія дослідження.

Теоретико-методологічною основою для нашого дисертаційного дослідження є історична антропологія, для якої головним об'єктом дослідження є людина, зокрема її історичні та етнічні типи, діяльність яких досліджується у такому жанрі як біографістика. Об'єктом дослідження історичної біографістики є конкретно визначена людина. Детально вивчаються всі етапи її життєдіяльності: походження, навчання (як важливий період становлення особистості, враховуючи вплив соціального та культурного оточення), формування і подальшу еволюцію її ідей, переконань, громадських й політичних позицій, сфери роботи (творчої та професійної). При цьому необхідно враховувати й особливості інших чинників: історичних, соціальних, культурних, тощо. Проведене в такий спосіб дослідження із залученням максимально широкого спектру доступних джерел має на меті якомога точно та всебічно відтворити життя конкретної особи. За обсягом подій, який охоплюють біографічні дослідження, їх поділяють на повні (охоплюють все життя людини) або часткові (описують певні етапи чи напрями діяльності). Представлене дослідження належить до другого типу, що зумовлено обраними об'єктом і предметом.

Структурно-системний метод дозволив, серед іншого, проаналізувати діяльність Х. Раковського на дипломатичній посаді в Парижі, її результативність загалом і окремо кожного напрямку (французько-радянську конференцію, економічний, культурний тощо).

Метод абстрагування надав змогу сконцентруватися на найістотніших для нашої роботи аспектах і фактах, виокремленні їх з-поміж інших, оминаючи другорядні. Зокрема, схематично описано діяльність Х. Раковського у міжнародному соціалістичному русі у період кінця XIX – початку XX ст., щоб окреслити загальне розуміння шляху його становлення як відомої та впливової постаті серед соціал-демократів, проте переважна частина сюжетів цього періоду в нашому дослідженні так чи інакше пов'язана із Францією.

Завдяки методу аналогії встановлено застосування Х. Раковським схожої тактики щодо Франції, до якої він вдавався як голова уряду та НКЗС УСРР, неофіційний куратор «французьких питань» у 1923–1924 рр. та як посол СРСР у Третій Республіці.

Історико-генетичний метод дозволив прослідкувати еволюцію бачення Х. Раковським Франції у період 1891–1927 рр. Зокрема, було показано, що розуміння особливого місця Парижа на карті Європи та його впливової ролі на зовнішньополітичній арені прийшло до Х. Раковського ще у 1890-х рр. З часом його переконання лише міцнішали.

Метод контент-аналізу став у пригоді під час аналізу преси для виявлення періодів зацікавленості постаттю Х. Раковського у французькому суспільстві. Метод дискурс-аналізу дозволив виявити еволюцію образу Х. Раковського у французькій пресі.

У другому розділі – **«Французький чинник у формуванні особистості та світогляду Х. Раковського (1891–1924 рр.)»** – проаналізовано становлення Х. Раковського як активіста міжнародного соціалістичного руху та дипломата і вплив французького чинника на цей процес через знайомства й спілкування з окремими особами, навчання, публіцистику, контакти посадових осіб Третьої Республіки з представником УСРР тощо.

У підрозділі 2.1. *«Навчання в Нансі, Монпельє і Парижі та участь у міжнародному соціалістичному русі (1891–1917)»* розкривається становлення Кристю Станчева (який лише згодом взяв прізвище «Раковський») як активіста-соціаліста та його діяльність у Франції від першого приїзду і до переходу на бік більшовиків.

Після короткого першого візиту в 1891 р., з 1894 по 1897 рр. молодий болгарин з румунським паспортом жив та навчався медицини в Нансі та Монпельє, після чого успішно захистив дисертацію. Одночасно він познайомився з різними французькими політичними і громадськими діячами (Ж. Гедом, Ж. Жоресом, Ж. Клемансо, Ю. Лагарделем, Ш. Раппопортом, Е. Буре, А. де Монзі, Е. Лафонтон, П. Лафаргом, Ш. Дюма та ін.), а також друкував статті у паризьких виданнях («La Petite République», «L'Humanité», «Le Mouvement Socialiste», «Le Socialisme», «L'Univers israélite»), виступав на мітингах. Активність Х. Раковського привернула увагу поліції – за ним тривалий час стежили. Він розглядав можливість залишитись у Франції, отримати натуралізацію та побудувати політичну кар'єру, і лише бюрократична перепона стала на заваді цьому. З часом Х. Раковський сконцентрувався на роботі в міжнародному соціалістичному русі (болгарському, румунському, російському та II Інтернаціоналі), в якому він брав активну участь ще з 1890-х рр.

У другій половині 1900-х рр. Х. Раковського ввели до складу Міжнародного соціалістичного бюро (МСБ) II Інтернаціоналу. Він вже тривалий час брав активну участь у діяльності конгресів цього міжнародного об'єднання соціалістичних робітничих партій (як представник болгарської та румунської соціал-демократії). У МСБ він виступив проти анархістів, мілітаризму, війни та участі соціалістів в буржуазних урядах, натомість захищав вірмен, македонських болгар та греків, які перебували під османським гнобленням та виступав за єдність соціалістичних сил, зайнявши центристську позицію.

Вдалі виступи, принципова позиція та активна участь у дискусіях зміцнили позиції Х. Раковського як діяча міжнародного соціалістичного руху. У МСБ

II Інтернаціоналу він у різний час працював над декількома завданнями. Узагальнюючи, зазначимо, що всі вони були спрямовані на об'єднання соціалістичних сил в ряді країн. Будучи прибічником ідеї, що в кожній країні має бути лише одна соціалістична партія, він, серед іншого, вдруге спробував об'єднати соціалістів Болгарії (перша невдала спроба відбулася ще у 1894 р.). Проте через існування антагонізму між різними групами ці місії не стали надто успішними. Його висилали з Російської імперії, Румунії, Німеччини, переслідували та заарештовували, що призвело до радикалізації поглядів і переходу від центрризму та антимилітаризму – до більшовизму.

У підрозділі 2.2. «Становлення Х. Раковського як дипломата (1918–1924)» йдеться про початок та розвиток кар'єри Х. Раковського як представника більшовиків на міжнародній політичній арені. Розкривається його участь у переговорах з Румунією, УНР, Туреччиною та на Генуезькій конференції та як повіреного у справах СРСР у Великій Британії.

Вибір В. Леніна доручити Х. Раковському дипломатичні місії був цілком логічний зважаючи на знання та досвід міжнародної діяльності останнього. Тут проявився його перехід від позицій інтернаціоналізму, які домінували раніше – до захисту імперських амбіцій більшовиків. З призначенням на посаду голови РНК та НКЗС УСРР він знову зіштовхнувся з Францією, яка підтримувала антибільшовицькі сили. Х. Раковський публічно протестував проти воєнного втручання Парижа, закликаючи вивести війська та встановити нормальний діалог. Ці заклики Франція ігнорувала, захищаючи власні, перш за все – економічні, інтереси у Східній Європі.

Чергову спробу налагодити контакт з офіційним Парижем Х. Раковський зробив після Генуезької конференції, на якій він познайомився з очільником Українського національного комітету в Парижі С. Маркотуном. Між ними зав'язалася переписка, яка мала потенціал перерости в результативну для Кремля співпрацю. Проте С. Маркотун мав на меті отримати власний зиск, тож ефективність його залучення до покращення францусько-радянських відносин була низькою.

Протягом 1922–1923 рр. істотна критика Х. Раковського звучала на адресу наркома національностей РСФРР Й. Сталіна за національну політику партії, втручання у внутрішні й зовнішні справи УСРР, великодержавний шовінізм. Будучи головою українського Політбюро, а також – членом Центрального Комітету та його президії, Х. Раковський мав неабиякий авторитет. Тож Сталін хотів його усунути, докладаючи зусилля щоб відправити подалі з Москви.

У липні 1923 р. Х. Раковський втратив посаду голови РНК і НКЗС УСРР, і того ж місяця був призначений заступником наркому закордонних справ Радянського Союзу та відправлений як повірений у справах СРСР у Велику Британію на заміну Л. Б. Красіну, що колишній керівник УСРР сприйняв передусім як «покарання за неслухняність». За дипломатичної каденції Х. Раковського в Лондоні (1923–1925 рр.) Велика Британія визнала СРСР і було досягнуто попередньої згоди щодо розв'язання проблем боргів Російської імперії, націоналізованої більшовиками британської власності та отримання Радянським

Союзом кредитів. Проте після скандалу з «листом Зінов'єва», розпаду коаліційного уряду лейбористів та лібералів і приходу до влади восени 1924 р. консерваторів уряд на чолі з О. Чемберленом відмовився її ратифікувати.

У третьому розділі «**Х. Раковський – надзвичайний та повноважний посол СРСР у Франції (1925–1927 рр.)**» аналізується перехід під кураторство Х. Раковського французького напрямку зовнішньої політики СРСР (спочатку неофіційно), а потім – його призначення на посаду посла Радянського Союзу в Парижі, перші кроки на цій посаді і спроба розв'язати найактуальніші для Москви питання: колишніх боргів, отримання нових кредитів та розвиток французько-радянських економічних відносин.

У підрозділі 3.1 «*Призначення на посаду посла в Париж*» йдеться про передачу «французьких справ» Х. Раковському. Неофіційно вони перейшли під його керівництво наприкінці 1923 р. – на початку 1924 р. (незадовго після призначення в Лондон), разом із мережею інформаторів. Х. Раковський відразу почав висловлювати пропозиції щодо розбудови французько-радянських відносин. Серед них: налагодження дружніх контактів із французькими політиками, передусім комуністами, соціалістами і радикалами (через М. Кашена, А. Бріана, Ж. Лонге та Е. Еррію); демонстративне зближення СРСР із Великою Британією; передача справ по лінії Концесійного комітету та перенесення торгового представництва Радянського Союзу з Парижа в Лондон тощо. Така тактика, підкріплена приходом до влади в Парижі влітку 1924 р. дружньо налаштованого до Москви уряду Е. Еррію, дала результати: 20 вересня 1924 р. почала працювати спеціальна французька комісія для вивчення умов визнання, яку очолив давній товариш Х. Раковського А. де Монзі, а наприкінці жовтня вони удвох провели неофіційні переговори в Дуврі, за результатами яких 28 жовтня Франція визнала СРСР.

Перший офіційний візит радянського представника був покладений на Х. Раковського. Після цього він повернувся до Лондона, але приблизно за рік, у жовтні 1925 р., його призначили послом СРСР в Парижі. Таке рішення було зумовлено загостренням відносин із Великою Британією внаслідок дій консерваторів та зміщення пріоритетів зовнішньої політики Радянського Союзу в Європі на Францію. Загалом усі французькі політики позитивно сприйняли це призначення. Проте за лаштунками стриманої привітності відразу стало очевидним політичне суперництво, що існувало в Парижі, а саме: конфронтація між А. Бріаном та Ф. Бертело – з одного боку, і А. де Монзі та В. Далб'єзом – з іншого.

У підрозділі 3.2 – «*Підготовка та проведення французько-радянських економічних переговорів*» – розглянуто діяльність посла СРСР в Парижі Х. Раковського в економічній сфері.

Найбільш пріоритетними для Кремля завданнями було досягти компромісу щодо старих боргів та домовитись про отримання нових кредитів. Ситуація складалась позитивно, враховуючи, що 28 листопада 1925 р. французький уряд очолив соціаліст А. Бріан. Посол СРСР досяг домовленості про проведення в Парижі спільної французько-радянської конференції. Делегацію з Москви очолив Х. Раковський, а з Парижа – А. де Монзі. Відразу стала очевидною найголовніша

розбіжність: французька сторона наголошувала на розв'язанні проблеми царських боргів, а вже після того погоджувалась на діалог про надання кредитів, тоді як радянська – відкидала таке бачення і наполягала на розгляді цих питань окремо, бажаючи отримати нові кредити найближчим часом.

Намагаючись досягти угоди, Х. Раковський використовував свої контакти, проводив особисті зустрічі та висував пропозиції щодо поступок, які узгоджував з керівництвом СРСР. Після відкликання до Москви восени 1927 р. на його адресу почали лунати звинувачення з боку Сталіна та його прибічників щодо занадто великих поступок, які раніше пропонував колишній посол. Це було черговим етапом боротьби за владу всередині ВКП(б).

Переговори, які спочатку жваво відбувалися, сповільнились після приходу до влади у Франції в липні 1926 р. уряду Національного єднання (союз правих партій та радикалів) на чолі з Р. Пуанкаре. Він зайняв жорстку позицію щодо ключових питань переговорів. Цей чинник, підкріплений відсутністю бажання досягти згоди з Францією у керівництва СРСР, а також власні прорахунки Х. Раковського призвели до того, що досягти компромісу щодо боргів та кредитів так і не вийшло. Інші переговори з економічних питань (щодо концесій, поживлення торгівлі тощо) мали позитивні зрушення, проте більшість з них також не була доведена до кінця.

У четвертому розділі **«Контакти радянського повпреда в Парижі та "інцидент Раковського"»** розглянуто активність Х. Раковського у Франції у галузі науки, культури, внутрішньополітичних справ, а також – посилення скандалу довкола посла СРСР та його відкликання до Москви в 1927 р.

У підрозділі 4.1. «Внутрішньополітична активність Х. Раковського у Франції» досліджені напрями діяльності радянського повпреда в Парижі всередині країни перебування, які стосувалися її внутрішніх справ.

Перед офіційним призначенням у Париж Х. Раковський зміг домогтися від Кремля розширення своїх повноважень у Франції. Зокрема, Комінтерн не міг туди надсилати нових агентів, попередньо не узгодивши це з радянським послом, та й взаємодія з керівництвом ФКП мала відбуватись через нього. Х. Раковський зустрічався з М. Кашеном та іншими комуністами, запрошуючи їх у посольство, зокрема й телефонними дзвінками. Після таких візитів риторика та діяльність ФКП часто змінювалась, збігаючись із зовнішньополітичними цілями СРСР. Під дахом радянського посольства діяла мережа агентів, які займалися збиранням інформації, шпигунством, пропагандою та ін.

Х. Раковський робив спроби налагодити дружні контакти зі СФІО. Але цьому на заваді стали його постійні напади на уряд Соціал-демократичної партії Грузії у вигнанні, що перебував у Парижі, як і постійні втручання у внутрішні справи Франції. Водночас в окремих документах зазначено, що й сам посол СРСР в Парижі особливо не прагнув йти на контакт ні з французькими соціалістами, ні з радикалами.

Згідно з директивами Кремля, Х. Раковський у Франції боровся проти ворожих більшовицькому режиму рухів білої, української та грузинської еміграцій. Використовувались різні способи: офіційні ноти з вимогою закрити відповідні

представництва; протести, які посол висловлював французьким політикам; вбивства (як у випадку з Симоном Петлюрою).

У підрозділі 4.2. «Ініціативи у сфері науки та культури» висвітлена та активність, яку проявляв Х. Раковський для налагодження та розвитку францусько-радянських культурних та наукових контактів. Цей напрям не був визначений Кремлем як пріоритетний, проте, за можливості посол сприяв організації наукових конференцій, обміну літературою, науковими обмінами серед дослідників, проведенню мистецьких та культурних виставок, допомагав радянським і французьким художникам. Важливим елементом розвитку таких контактів стало функціонування товариств різного спрямування. Натомість більшість французьких дослідників та митців прагнула всіляко уникати перетворення спільних із радянською стороною товариств на черговий рупор Москви. Певні позитивні зміни в наукових та культурних контактах за каденції Х. Раковського відбулися, проте вони були незначні.

У підрозділі 4.3. «*"Persona non grata"?*» йдеться про так званий «інцидент Раковського».

У серпні 1927 р. почав зароджуватись скандал довкола підпису посла СРСР у Франції під заявою опозиції ВКП(б). У Парижі цей документ почали трактувати як заохочення солдатів французької армії до дезертирства. Скандал швидко поширювався. Спочатку критика лунала здебільшого у пресі. Переважно нейтральна, вона дуже швидко ставала нищівною щодо особи посла СРСР. Згодом невдоволення висловили французькі політики. Х. Раковський спробував владнати ситуацію. Для цього він робив заяви у паризьких газетах, інтенсифікував переговори про борги та кредити, пропонував підписати новий францусько-радянський договір про неутручання. Проте його власні прорахунки (як-от спроба загравання з дрібними власниками облігацій російських позик), зацікавленість Сталіна в послабленні позицій Х. Раковського (що проявилась, зокрема, у неквапливих відповідях з Москви на запити власного посла, тривалій відсутності реакції від радянської періодики) й напади на нього з боку французьких політиків на чолі з Р. Пуанкаре (котрий використовував для цього міністрів та ЗМІ) звели нанівець усі дії радянського посла.

Широке коло контактів з різними французькими політиками, діячами науки та культури, яке Х. Раковський намагався постійно розширювати, починаючи зі свого першого приїзду, не допомогло йому в жовтні 1927 р. уникнути неофіційного звання «небажаної персони» та відкликання до Москви.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз історіографії теми дослідження дозволяє констатувати, що інтерес до постаті Х. Раковського мав кілька стадій. Радянська історіографія, яка до кінця 1920-х рр. демонструвала позитивне ставлення до цієї особистості, від початку репресій проти опозиції ВКП(б) не згадувала на своїх сторінках його ім'я. Лише з 1988 р. з'явилась низка робіт, спрямованих на реабілітацію цієї персоналії. Натомість в інших країнах, передусім європейських, інтерес до постаті

Х. Раковського виник ще у 1960-ті рр. Попри значний історіографічний доробок, питання про роль, яку відіграла Франція в життєвій долі та діяльності Х. Раковського, комплексно не вивчалось. Залучення широкої джерельної бази, основу якої становили неопубліковані документи архівів Франції, Росії, України та Болгарії, а також французька, радянська та емігрантська (українська та російська) преса, дозволило детально проаналізувати діяльність Х. Раковського та виявити місце Франції в ній.

2. Перший приїзд Кристю Станчева у Францію в 1891 р. був пов'язаний із зустріччю з російськими марксистами Г. Плехановим і В. Засулич. Надалі він встановив дружній контакт з Ж. Гедом та Ж. Жоресом, які познайомили його з особливостями французького суспільства та політичного життя, долучали до публікації статей у підконтрольних їм газетах. Особливо близькими були погляди Х. Раковського та Ж. Геда, що простежується, наприклад, у спільній позиції щодо взаємодії соціалістичних та буржуазних партій.

Францію, яка посідала високе місце на європейській політичній арені, Х. Раковський розглядав як трибуну, з якої можна було б ефективно вести пропаганду і міжнародну соціалістичну діяльність, й проявляв певну повагу до цієї країни. Під час навчання К. Станчев намагався поширювати соціалістичні ідеї серед студентства. Він готував матеріали і писав статті не менш як для п'яти французьких газет та журналів. У всіх його публікаціях простежуються заклики до об'єднання робітників спочатку в рамках окремих країн, а потім на міжнародному рівні задля боротьби проти імперіалізму й капіталізму, які він звинувачував у різних соціально-економічних і політичних негараздах. Попри таку активність, МВС та МЗС Франції вважало його законослухняним громадянином. Водночас він уже мав досить широке коло знайомств, починаючи від сенаторів і депутатів і завершуючи людьми, котрі допомогли отримати йому виданий на чуже ім'я паспорт.

3. У період 1919–1924 рр. почала викристалізовуватись двояка тактика, якої Х. Раковський дотримувався щодо Франції, коли обіймав дипломатичні посади, а саме: зовнішня доброзичливість, відкритість та готовність до діалогу поєднувались із намаганням чинити прихований тиск усіма наявними засобами. З одного боку, він дозволив відпустити французьких військовополонених, виставляючи це як жест доброї волі та переслідуючи мету збільшити кількість прихильників і співчуваючих у Європі. З іншого – своїм розпорядженням він на певний час фактично взяв у заручники усіх громадян Франції на території УСРР, запропонувавши Парижу обміняти їх на «українських» активістів-більшовиків, заарештованих французькими правоохоронцями.

Іншим прикладом може слугувати взаємодія з С. Маркотуном: попри те, що за допомогою голови УНК Х. Раковський намагався налагодити діалог між Францією та радянською владою, він, фінансуючи акції, публікації та приховані переговори, також хотів продемонструвати слабкість українського та роздробленість антибільшовицького емігрантських рухів, втручаючись у внутрішні справи Третьої Республіки.

4. Неофіційно займаючись «французькими справами», Х. Раковський знову використав двояку тактику. Так, він виступав за невтручання у внутрішні справи Франції; радянську допомогу ФКП прагнув обмежити наданням інформації та порадами, а налагодження дружніх контактів з іншими політиками мало відбуватися обережно та без поспіху. З іншого боку – саме Х. Раковський активно виступав за чіткі кроки на міжнародній арені, які мали на меті натиснути на Париж, посіяти острах залишитись в ізоляції та змусити піти на співпрацю.

Після визнання Парижем СРСР, в чому відіграли певну позитивну роль і особисті контакти Х. Раковського, під час його візиту до Франції місцева преса виявила інтерес і навіть прихильність: його фотографії та інтерв'ю з'явилися на перших шпальтах багатьох газет.

Приблизно за рік Х. Раковського офіційно призначили послом у Париж. Цього разу реакція французької преси була не такою доброзичливою: газети лівого спрямування з оптимізмом писали про Х. Раковського; в білоемігрантській пресі простежувався певний негатив щодо нового посла; натомість більшість газет зайняла нейтрально-вичікувальну позицію.

5. Х. Раковський, спираючись на вже здобутий досвід економічних переговорів у Лондоні, розумів, що для отримання позитивного результату необхідно діяти швидко, поки складається сприятлива політична ситуація. Цим і були зумовлені часті пропозиції посла СРСР у Парижі щодо тих чи тих поступок. В окремих ситуаціях він проявляв стриману ініціативу, а десь діяв, спираючись лише на власний розсуд (наприклад, у пропозиціях від імені Радянського Союзу до французьких представників щодо збільшення виплат за старими боргами чи концесії на побудову нафтопроводу Баку-Батум).

Під час переговорів про борги та кредити Х. Раковський вкотре використав свою двояку тактику. Він проводив особисті зустрічі з представниками французького уряду (прем'єр-міністром А. Бріаном, міністром фінансів Ж. Кайо, головою французької делегації на переговорах у Парижі А. де Монзі та ін.), запевняв їх у своїй лояльності та готовності до співпраці та поступок. Разом з тим, у період, коли переговори починали пробуксовувати, радянський посол кілька разів намагався чинити тиск на французькі політичні, фінансові чи промислові кола, поширюючи через пресу різні чутки та оприлюднюючи деталі переговорів, ледь не налаштовуючи дрібних власників облігацій російських позик проти власного уряду.

6. Підхід з використанням двоякої тактики Х. Раковський використав і щодо внутрішньополітичних справ Франції. Між Москвою та Парижем ще в жовтні 1924 р. був узгоджений принцип невтручання. І в своїх інтерв'ю, публічних виступах та особистих бесідах з французькими високопосадовцями посол СРСР у Парижі неодноразово підкреслював важливість дотримання такого підходу. На практиці Х. Раковський змішував свою роботу як дипломата з діяльністю радянського політика, прибічника теорії перманентної революції та діяча Комуністичного Інтернаціоналу.

Спецслужби Третньої Республіки уважно стежили за його діяльністю та постійно інформували керівництво Франції про велику кількість фактів втручання

у внутрішні справи країни. Це спричиняло роздратування офіційного Парижа та погіршення французько-радянських відносин. Проблема була не лише в інструкціях, що надходили з Кремля, але й у виборі Х. Раковським тих методів, якими він їх намагався реалізувати.

7. У сфері радянсько-французьких наукових та культурних контактів так само спостерігалась двояка тактика Х. Раковського. Одночасно зі, здавалося б, безкорисною допомогою, посол СРСР вбачав у науковому та культурному співробітництві ще один з «інструментів» пропаганди та засіб впливу на французьке суспільство і політиків. У цілому ж ініціативи Х. Раковського були спрямовані радше на точкове вирішення поточних справ, ніж повноцінне налагодження та розвиток наукових і культурних зв'язків.

8. Х. Раковський не зміг досягти значних успіхів на посаді посла СРСР у Франції. Це було зумовлено низкою причин, а саме: зміною політичної ситуації в Третій Республіці та приходом до влади Р. Пуанкаре; впливом фінансових кіл, зокрема і британських, щоб не допустити поглиблення французько-радянських економічних відносин; жорсткими інструкціями Кремля щодо переговорів про борги та кредити, які дуже звужували можливості для поступок і компромісів; ворожнечею зі Сталіним, що знайшла свій прояв у суперечливих директивах та несвоєчасних відповідях НКЗС радянському послу, слабкій підтримці, наданій йому на міжнародній арені восени 1927 р. під час «інциденту». Проте найважливішою причиною були власні рішення та прорахунки Х. Раковського. Його двояка тактика, котру він неодноразово використовував щодо Франції, під час дипломатичної діяльності в Парижі досягла свого апогею. Систематичні й грубі втручання у внутрішню політику суверенної країни, які допускав Х. Раковський і про які добре знали у французькому уряді, не мали нічого спільного із загальноприйнятим розумінням статусу дипломата. Тож вимога Парижа відкликати Х. Раковського до Москви восени 1927 р. була цілком логічною. Водночас після цієї події активність у французько-радянських відносинах, яка і до цього була незначна, ще більше сповільнилась.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці в наукових фахових виданнях України:

1. Шкабура Я. І. Діяльність Християна Раковського у Франції в 1892–1914 рр. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: збірник наукових праць*. 2016. Вип. 19. С. 56–64.

2. Шкабура Я. Крестю Раковський: анархіст-революціонер чи добropорядний громадянин (1891–1918 рр.)? (за матеріалами архіва французької поліції). *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Історичні науки : зб. наук. праць*. 2019. № 1 (47). С. 67–75.

3. Шкабура Я. І. Роль Х. Раковського у встановленні та розвитку радянсько-французьких контактів у сфері науки і культури (1924–1927 рр.). *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 148, № 9, Ч. 1. С. 107–111.

4. Шкабура Я. І. Х. Г. Раковський і радянсько-французькі економічні переговори (1926–1927 рр.). *Гілея: науковий вісник*. 2020. Вип. 153. № 2. С. 224–227.

Наукові праці у зарубіжних наукових фахових виданнях:

5. Шкабура Я. «Случаят Раковски»: стратегията на поведение на съветския пълномощен посланик в Париж (в края на август – средата на октомври 1927 г.). Списание на Българската академия на науките. 2019. № 5. С. 31–41.

6. Шкабура Я. Х. Г. Раковский. Первые шаги в Париже: (из дипломатического дневника советского полпреда, октябрь–ноябрь 1925 г.). *Bulgarian Historical Review*. 2019. № 1–2. С. 198–245. (У співавторстві з М. Станчевим). (Індексований у Scopus, Web of Science).

***Наукові праці апробаційного характеру
(тези доповідей на наукових конференціях) за темою дисертації:***

7. Шкабура Я. «Гуманітарна політика» голови РНК та НКЗС УСРР Х. Г. Раковського щодо французьких громадян у 1919–1921 рр. *Матеріали Норвезько-Української конференції, присвяченої діяльності Ф. Хансена в Україні у 1921–1922 роках (Харків, 10–11 жовт. 2019 р.)*. 2019. URL : <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/15012> (дата звернення – 13.11.2019).

8. Шкабура Я. Міжнародні контакти СРСР: роль радянського повпреда у Парижі Х. Г. Раковського (1925–1927 рр.). *Шевченківська весна – 2020 (секція «історія»): Матеріали XVIII міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, 13 березня 2020 року*. Київ, 2020. С. 146–149.

9. Шкабура Я. Реакція у пресі та серед політиків Франції на призначення Х. Раковського повпредом СРСР у Парижі (1925 р.). *Каразінські читання (історичні науки): 71 міжнародна наукова конференція, 27 квіт. 2018 р.: тези доп.* Харків, 2018. С. 108–110.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

10. Шкабура Я. І. Роль Християна Раковського у розробці політики СРСР щодо Франції (грудень 1923 – осінь 1924 рр.). *Дриновський збірник*. 2019. Т. 12. С. 108–114.

АНОТАЦІЯ

Шкабура Я. І. «Франція в соціально-політичній та дипломатичній діяльності Х. Раковського (1891–1927 рр.)». – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна; Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара. Дніпро, 2020.

Дисертація присвячена дослідженню біографії Х. Раковського та місця Франції в різних аспектах його суспільної, політичної та дипломатичної діяльності. У молодому віці він був активістом міжнародного соціалістичного руху, згодом обіймав низку високих посад у системі радянської влади (очільник РНК та НКЗС УСРР, повпред СРСР у Лондоні та Парижі).

На основі широкого спектру джерел визначено, що Франція посідала особливе місце в діяльності Х. Раковського, починаючи від його першого приїзду до цієї країни у 1891 р. і до відкликання до Москви у 1927 р. Упродовж багатьох років він там жив та навчався. У взаємодії з відомими французькими соціалістами формувались його переконання та політичні погляди, які він намагався ретранслювати на французький соціум, перш за все, через свої публікації в паризькій періодиці.

Виявлено перехід Х. Раковського від прихильного ставлення до Франції та бажання стати її громадянином і побудувати там політичну кар'єру у 1890–1900-х рр. – до застосування двоякої тактики, намагання чинити тиск і втручатись у внутрішні справи III Республіки, перебуваючи на державних та дипломатичних посадах УСРР і СРСР протягом 1919–1927 рр. Встановлено, що діяльність Х. Раковського мала низку позитивних та негативних наслідків для радянсько-французьких відносин 1920-х рр.

Ключові слова: біографія, дипломат, «інцидент Раковського», переговори, посол, радянсько-французькі відносини, Франція, Х. Г. Раковський.

АННОТАЦИЯ

Шкабура Я. И. «Франция в социально-политической и дипломатической деятельности Х. Раковского (1891–1927 гг.)». – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 – всемирная история. – Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина; Днепровский национальный университет имени Олеся Гончара. Днепр, 2020.

Диссертация посвящена исследованию биографии Х. Раковского и места Франции в различных аспектах его общественной, политической и дипломатической деятельности. В молодом возрасте он был активистом международного социалистического движения, впоследствии занимал ряд высоких должностей в системе советской власти (глава СНК и НКВД УССР, полпред СССР в Лондоне и Париже).

На основе широкого спектра источников определено, что Франция занимала особое место в деятельности Х. Раковского, начиная от его первого приезда в эту страну в 1891 г. и до отъезда в Москву в 1927 г. В течение многих лет он там жил и учился. Во взаимодействии с известными французскими социалистами формировались его убеждения и политические взгляды, которые он пытался ретранслировать на французский социум прежде всего через свои публикации в парижской периодике.

Обнаружен переход Х. Раковского от благосклонного отношения к Франции, желания стать ее гражданином и построить там политическую карьеру в 1890-1900-х гг. – к применению двойной тактики, попытки оказать давление и вмешиваться во внутренние дела III Республики, находясь на государственных и дипломатических должностях УССР и СССР в течение 1919-1927 гг. Выявлено, что деятельность Х. Раковского имела ряд положительных и отрицательных последствий для советско-французских отношений 1920-х гг.

Ключевые слова: биография, дипломат, «инцидент Раковского», переговоры, посол, советско-французские отношения, Франция, Х. Г. Раковский.

SUMMARY

Shkabura Ya. I. «France in the socio-political and diplomatic activities of Ch. Rakovsky (1891-1927)». – Manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of historical sciences on a specialty 07.00.02 – world history. – VN Karazin Kharkiv National University; Oles Honchar Dnipro National University. Dnipro, 2020.

The dissertation is devoted to the study of the place of France in the socio-political and diplomatic activity of Ch. Rakovsky during 1891–1927, to the definition of its influence on the French-Soviet relations, political, social and cultural spheres. Recently, more and more attention is paid to the study of individuals and their impact on the historical development of events. The biography of such an extraordinary person as Christian Georgievich Rakovsky (born Krastyu Stanchev) had many interesting pages. From a young age, he proved himself as an activist of the Bulgarian and Romanian, and later – the international socialist movement.

After joining the Bolsheviks, Ch. Rakovsky held several high positions in the Soviet system (Head of the Council of People's Commissars and Head of the Ministry of External Relations (MER) of the USSR during 1919–1923, plenipotentiary of the USSR in London (1923–1925) and Paris (1925–1927). France occupied a special place in Ch. Rakovsky's activities from his first visit in 1891 to his recall to Moscow in 1927. For many years he lived, studied and worked there.

The scientific novelty of the study lies primarily in the fact that for the first time many archival documents from the archives of France (Archives Diplomatiques, Archives nationales, Fondation nationale des sciences politiques), Russia (Архив внешней политики Российской Федерации, Государственный архив Российской Федерации, Российский государственный архив социально-политической истории, Российский государственный архив экономики), Ukraine (Центральний державний

архів вищих органів влади та управління України) and Bulgaria (Централен държавен архив), which significantly expand information about: Krastyu's contacts in Nancy, Montpellier and Paris with French and foreign politicians and public figures; compliance with French law; Ch. Rakovsky's attitude to French citizens during his tenure as chairman of the USSR; his diplomatic activity in Paris as ambassador to the USSR (details of meetings and texts of conversations, his own views on various events, proposals for further steps).

In interaction with famous French socialists, his ideas, convictions and political views were formed, which he tried to relay to French society through his publications in Parisian periodicals and during public speeches. Ch. Rakovsky's transition from a favorable attitude towards France and a desire to become its citizen and build a political career there in the 1890–1900s was discovered – to the use of two-faced tactics, attempts to exert pressure and seriously interfere in the internal affairs of a sovereign European state, being in diplomatic posts of the Ukrainian SSR and the USSR in 1919–1927. His two-faced tactics were as follows: external benevolence, openness and readiness for dialogue were combined with an attempt to exert hidden pressure by all available means.

The «Rakovsky incident», which began in August 1927, abruptly halted the work of the Soviet ambassador in all spheres. Despite active attempts to rectify the situation, the diplomat's situation was steadily deteriorating.

Ch. Rakovsky was unable to achieve significant success as the ambassador of the USSR to France. This was due to several reasons, namely: the change in the political situation in the Third Republic and the coming to power of Poincaré; the influence of financial circles, including the British, to prevent the deepening of French-Soviet economic relations; the Kremlin's strict instructions on debt and credit negotiations, which severely narrowed the scope for concessions and compromises; enmity with Stalin, which manifested itself in contradictory directives and untimely responses of the MER to the Soviet ambassador, and the weak support given to him in the international arena in the autumn of 1927 during the «incident».

However, the most important reason was Rakovsky's own decisions and miscalculations. His duplicitous tactics, which he repeatedly used against France, reached its apogee during his diplomatic career in Paris. The systematic and gross interference in the domestic politics of a sovereign country that Rakovsky allowed and was well known in the French government had nothing to do with the generally accepted understanding of diplomatic status. Therefore, Paris' demand to recall Rakovsky to Moscow in the autumn of 1927 was quite logical. At the same time, after this event, activity in French-Soviet relations, which had been insignificant before, slowed down even more.

Key words: ambassador, biography, Ch. G. Rakovsky, diplomat, France, negotiation, «Rakovsky incident», Soviet-French relations.